

HUMAN

humanistischverbond.nl | nummer 3 2013

Verdwalen in de voedseljungle

Interview
Jort Kelder

Op de werkvloer
Jacqueline Philippo

Achtergrond
Puur mens

HUMANIST AAN HET WOORD

Tekst: Roeland Ensie - Beeld: Jeppe van Pruissen

‘Een beetje wild mag’

Rosalien Blommestein (1955), voormalig humanistisch geestelijk begeleider in de ouderenzorg, stopte in mei 2012 met werken. “Ik wilde iets heel nieuws.”

2 “Soms wordt **zelfbeschikking** overschat. Het leidt dan tot grote ego's die veel ruimte opeisen en ver over de grenzen van anderen heen gaan. Nu kan ik goed zelf keuzes maken. Dat is wel eens anders geweest. Vier jaar geleden ben ik gescheiden, ik zat toen erg in de put, werkte als geestelijk verzorger en merkte dat ik er niet uit kwam. Een vicieuze cirkel, steeds dezelfde gedachtestroom. Er moest iets gebeuren, wat wist ik niet direct. Uiteindelijk ben ik naar een keuze toegegroeid. Ik ben gestopt met werken. Ik wilde iets heel nieuws, even uitzien en me ook fysiek verplaatsen. Ik belandde letterlijk in de Sinai-woestijn. Daar heb ik vrienden gemaakt en ben ik de laatste jaren veel vaker geweest. Nu heb ik mezelf min of meer hervonden.

“Letterlijke **vrijheid** ervaar ik heel bewust. Ik heb het tij mee gehad als jongste van acht. Er was geen armoede, ik kon studeren en kreeg kansen. Nu ben ik financieel volledig onafhankelijk, dat is een heel comfortabele positie. Er zit echter ook een *maar* aan echte vrijheid. Ondanks dat ik het goed had, heb ik mij jarenlang niet vrij gevoeld. Mijn zoonje stierf op jonge leeftijd; ik zat gevangen in verdriet en ellende. Het is een gevecht om daar uit te komen, dan ben je echt niet met de toekomst bezig. Door de maalstroom van verdriet ervaar je geen vrijheid.

“Mensen zijn **gelijkwaardig** aan elkaar. Van gelijke waarde, maar niet aan elkaar gelijk. Geen levende ziel kan zich boven mij verheffen om mij te vertellen hoe ik moet leven vanuit zijn moraal. Talenten en gaven zijn niet gelijk verdeeld en de een wordt harder geslagen door het leven dan de ander. Dat roept vragen op: waarom die ongelijkheid? Mensen niet in de steek laten en trouw zijn kan helpen, maar juist hierin schuilt ook het ‘menselijk tekort’. Ik doe mijn best maar dat is vaak niet genoeg.

“**Verantwoordelijkheid** begint met zelfzorg, je eigen leven. Als dat goed is kun je ook iets betekenen voor anderen. Ik weet dat het leven zinloos is, dat je er zelf zin aan moet geven. Dat valt me soms zwaar en dan raak ik in de put. Op zo'n moment heb ik de neiging om toe te geven aan een wild leven. Maar dat berooft me uiteindelijk van mijn waardigheid, vrijheid, gezondheid en zelfrespect. Dus een beetje wild mag wel, maar dan weer over tot het juiste midden.

“Ik kan niet over mezelf heen kijken. Bij **goed ouder worden** lijkt het mij goed om de leuke dingen te blijven doen. Mezelf laten verrassen, niet al te serieus en met humor. Misschien eindig ik wel bij de bingo, mensen zijn toch als koeien in de wei, we zoeken elkaar op.

“De mensen om mij heen die veel voor

me betekenen geven mij **inspiratie**. Dat gaat op basis van wederkerigheid: gedeelde zorg en aandacht. En de mensen nemen zoals ze zijn. De natuur heeft een kalmerende werking op mij en verhoogt mijn concentratievermogen. En ik lees graag, laatst ‘Leven en lot’ van Vasili Grossman, een groot schrijver en humanist.”

Rosalien Blommestein (Amsterdam, 1955) woont al haar hele leven in de hoofdstad. Ze studeerde geschiedenis en volgde daarna een opleiding aan de Universiteit voor Humanistiek. Enkele jaren werkte zij als humanistisch geestelijk begeleider in de ouderenzorg. Vorig jaar besloot ze te kiezen voor een ander leven.

Behoud de stem van het humanisme!

Omroep Human heeft voor het einde van dit jaar vijftigduizend leden nodig om het voortbestaan te garanderen en zo te voorkomen dat documentaires en programma's als 'De vloer op', 'Duivelse dilemma's', 'Argos TV/Medialogica' en de Human doc's verdwijnen. "Vijftigduizend leden lijkt veel, maar we hebben sterke coalitiepartners als het Humanistisch Verbond, Humanitas, en *Filosofie Magazine*", aldus campagneleider Vincent Wensink.

Het Humanistisch Verbond biedt zijn leden een combinatielidmaatschap aan. "Het Verbond doet dat om te voorkomen dat de stem van het humanisme op radio en tv verdwijnt", vult Ineke de Vries, directeur van het Humanistisch Verbond aan. Leden kunnen volgens haar helpen bij deze campagne door zich op www.humancadeau.nl aan te melden en de speciaal in het leven geroepen site investeerinhuman.nl bekend te maken in hun eigen netwerk.

i.devries@
humanistischverbond.nl

Ineke de Vries - directeur Humanistisch Verbond

Ja natuurlijk

Mijn huis is voorzien van spaarlampen, wij eten vooral biologische producten. Glas, papier en plastic bren- gen we naar speciale afvalbakken. Dus ja, ik ben voor duurzaamheid. Natuurlijk. Toch voel ik me nog vaak bezwaard. Alsof het niet goed genoeg is wat ik doe. En als ik weer eens met het plastic richting container fiets, vraag ik me af of dat echt iets uitmaakt. Amsterdam heeft maar een paar inzamelpunten voor plastic. Dus verdwijnt er thuis regelmatig een verpakking in de gewone afvalbak. Ik weet dat plastic afval zich op- hoopt in de oceaan, dat vissen erin stikken. Maar de afstand tussen de container en de oceaan is blijkbaar te groot om in overeenstemming met mijn kennis te handelen.

Een Braziliaanse vriendin die momenteel bij ons logeert, denkt daar heel anders over. Ze spoelt elk stukje afvalplastic af en piekert er niet over dat in de gewone afvalbak te doen. In haar woonplaats wordt ze dagelijks geconfronteerd met enorme hoevee- liden gedumpt plastic dat nergens heen kan. Die fysieke confrontatie heb ik niet. Ik maakte onlangs wel een andere confrontatie mee. Tijdens een bezoek aan de internationale kunstmanifestatie 'Ja natuurlijk' in het Gemeentemuseum Den Haag, vond ik plastic zowel afschuwelijk als prachtig. Ik hapte naar adem bij een video over de gigantische berg plastic afval die een stad als Mexico City ieder dag produceert. Maar ik genoot van kunstwerken van dat materiaal, zoals een prachtig koraal van gesmolten plastic. Ook beseft ik dat plastic mogelijkheden schept waar we allemaal beter van worden, bijvoorbeeld kunststof als vervanging voor versleten lichaamsdelen.

De manifestatie wil laten zien dat we als mens onder- deel deel zijn van een even mooie als rauwe omge- ving, en dat we daar niet buiten staan. Met humor, zelfspot en zonder moraliserende vinger. Ik realiseer me nu dat het er niet echt toe doet of mijn bezoek aan de plastic-container al dan niet bijdraagt aan een schonere oceaan. Het gaat om het genoeg bewust iets te dóen.

Kunst prikkelt tot anders denken en handelen. Ik hoop dat dit nummer over duurzaamheid en voedsel iets soortgelijks doet. Dat het schuldgevoel vermin- dert en interesse wekt in denkbeelden over een wereld waarin de mens misschien niet de enige maat der dingen is, maar wel een hele belangrijke.

Verdwalen in de Voedseljungle

Inhoud

- 4** OPINIE
Waarom staat op voedsel niet 'mede-mogelijk gemaakt door menselijk ingrijpen'?
- 8** INTERVIEW
Jort Kelder: 'Ik ben te zwak voor een veganistisch bestaan'
- 12** BEELDREPORTAGE
Jacqueline Philippo geeft een buiten- les over duurzaamheid en voedsel
- 14** ESSAY
Koert van Mensvoort: anders kijken naar natuur
- 17** ACHTERGROND
Aetzel Griffioen over 'meentes'
- 18** DE ETALAGE
- 20** JONG HV
- 22** HUMEDIA
De Van Praagprijs volop in het nieuws
- 23** COLUMN
Marli Huijter: De Kretenzer geit
- 23** COLOFON
- 24** HUMANISME EN KUNST

3

Over dit themanummer

De Socrateslezing 2013 wordt in november gehou- den door Louise Fresco en staat in het teken van een humanistisch perspectief op duurzaam eten. In dit themanummer staat de 'voedseljungle' centraal. Want terwijl veel wat we kopen heel duurzaam lijkt, wordt het meeste grootschalig en uniform geprodu- ceerd. Esther Wit en Maartje Liebrechts laten de bot- sende denkwerelden die hierachter schuilgaan zien. En schetsen een humanistisch perspectief (pag. 4-8). Koert van Mensvoort sluit hier in zijn essay naadloos op aan: hij stelt zelfs een geheel nieuwe definitie van natuur voor (pag. 15-16). Jort Kelder, geïnterviewd over veel meer dan duurzaamheid, zegt dat alleen consumentenmacht de voedselindustrie kan ver- groenen (pag. 8-12). En Aetzel Griffioen, winnaar van de Van Praag aanmoedigingsprijs, legt uit waarom 'meentes' bij uitstek duurzaam zijn (pag. 17).

Verdwalen in de voedseljungle

'Puur mens'

De koe in de wei en onbespoten appeltjes. Wie door de supermarkt loopt, ziet dat 'puur natuur' het goed doet. Toch is de productie van verreweg het meeste voedsel industrieel. Waarom staat op voedsel eigenlijk niet 'mede mogelijk gemaakt door menselijk ingrijpen'?

Tekst: Esther Wit en Maartje Liebrechts*

Wie na twintig jaar voor het eerst weer in de supermarkt komt, zal het meteen opvallen: veel producten in de schappen vertellen consumenten hoe authentiek en natuurlijk ze zijn. Zo is er 'puur&eerlijk'-speltbrood, duurzame vis met het MSC-label en de banaan met Max Havelaar-keurmerk. Op producten die passen bij een gezonde levensstijl staat een klavertjevier. Het aantal logo's, stempels en kreten op verpakking ('honderd procent natuurlijk!') is indrukwekkend. De verkoop van biologische producten groeit ondertussen snel: afgelopen jaar met zeventien procent. Zonder schuldgevoel ('toch weer de kiloknaller gekocht') een supermarkt verlaten was twintig jaar geleden een stuk eenvoudiger.

De supermarktbezoeker wil niet alleen gezond, lekker, lokaal, natuurlijk en diervriendelijk geproduceerd voedsel, maar koopt ook graag tegen lage prijzen en als het even kan ook een product dat makkelijk en snel te bereiden is. Dat deze waarden kunnen botsen, spreekt voor zich. Ook is het vaak de vraag of begrippen als 'natuurlijk' en 'authentiek' wel verwijzen naar een duurzaam productieproces. Soms is het alleen reclame. Wie weet eigenlijk wat het MSC-label inhoudt en of 'puur&eerlijk'-producten ook biologisch zijn geproduceerd? En is er iemand die weet in welk seizoen perziken worden geplukt en het dus verantwoord is ze te kopen?

Ideologisch

Dat de levensstijl van mensen in de geïndustrialiseerde wereld onhoudbaar is, behoeft nauwelijks betoog. Er is al berekend wat het zou betekenen als de hele wereldbevolking gaat leven zoals de gemiddelde Nederlander. Dan zijn er ruim drie planeten nodig. Maar dat is nog niet alles. In 2050 moet de voedselproductie met zestig procent omhoog om de sterk groeiende wereldbevolking te voeden. Zo ontstaat

een dubbel probleem: een groot deel van de kosten van de voedselproductie wordt nu afgewenteld op de natuur. En binnen niet al te lange tijd moet die productie omhoog, maar dan duurzaam.

Louise Fresco, hoogleraar Grondslagen van duurzame ontwikkeling aan de Universiteit van Amsterdam, houdt zich al jaren intensief bezig met voedsel. Zij staat centraal staat in een serie televisieprogramma's van omroep Human en spreekt dit jaar ook de Socrateslezing uit (zie kader). Haar boek 'Hamburgers in het paradijs' ontketende veel discussie. Zo bepleit de hoogleraar een open houding ten aanzien van genetisch gemanipuleerd voedsel. Zij verzet zich tegen het beeld dat iets wat onnatuurlijk is, niet duurzaam kan zijn. Ze stelt kritische vragen bij de indeling 'natuurlijk' en 'onnatuurlijk' en laat zien dat deze categorieën eerder ideologisch dan werkelijkheid zijn. Zo kan een keuze erg goed zijn voor bijvoorbeeld dierenwelzijn, maar geldt dat niet voor de belasting van het milieu.

'Woorden als natuur en intensivering zijn etiketten geworden voor goed en kwaad, voor gelijk en ongelijk, voor erbij horen en buitensluiten. Met woorden kunnen we scheiden en verbinden, maar het scheiden heeft de overhand in de karikaturen die we nu zien', zegt Fresco in een interview in dagblad *Trouw*. Achter de twee karikaturen die Fresco schetst gaan twee botsende denkpatronen schuil: die uit de Verlichting en de Romantiek. Wie zich bezighoudt met ideeënvorming over het milieu krijgt onherroepelijk met deze stromingen te maken.

De Verlichting refereert aan het optimisme dat technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen de toekomst vanzelf verduurzamen, terwijl de Romantiek naar een herstel van de onaangetaste natuur verwijst. De menselijke cultuur

Feiten en cijfers

- Zo'n 25 procent van alle milieubelasting vloeit voort uit ons eetpatroon.
- Rond de 35 procent van het beschikbare land wordt aan voedselproductie besteed, een derde van al het transport, driekwart van het zoetwatergebruik en een vijfde van het energiegebruik.
- Het maken van een hamburger kost 2393 liter water en een kilo biefstuk ruim 15.000 liter. Ter vergelijking: een eenpersoonshuishouden verbruikt 45.000 liter per jaar.

- In 2050 zijn er ruim negen miljard mensen op deze aarde. Om iedereen te eten te geven, moet de voedselproductie tegen 2050 met zestig procent stijgen.
- Steden maken twee procent van het wereldoppervlak uit, maar verbruiken 75 procent van de opbrengsten van landbouw en veeteelt.

Bronnen: Milieu Centraal, *The Guardian*, United Nations Environment Programme (UNEP), Carol Steel, Louise Fresco

is in deze ideologieën respectievelijk drijfveer van vooruitgang en drijfveer van verwoesting. In onze voedselproductie zien we een verwarrende mengeling van beide: de feitelijke productie is gekleurd door wetenschappelijke kennis, technologie en menselijk ingrijpen terwijl de verkooptechniek verwijst naar romantische waarden als puur, authentiek en natuurlijk.

Grondstoffenleverancier

Voedselproductie- en verkoop zijn exemplarisch voor de botsende denkpatronen, waarbij de productie vooral industrieel van aard is. De meeste voeding komt op industriële wijze (grootschalig, uniform, fabrieksmatig en efficiënt) tot stand. En niet zonder reden. In de achttiende eeuw schreeuwde de hongerende Europese bevolking om voedsel. De industriële revolutie, die nauw samenhangt met een nieuwe wetenschappelijke houding van goed observeren, scherp redeneren en nieuwsgierig experimenteren, bood de oplossing. Nieuwe productieprocessen, landbouwtechnieken en machines deden de voedselopbrengst enorm toenemen.

De wetenschappelijke manier van kijken verandert ook ons perspectief op de natuur. Tot aan de wetenschappelijke revolutie wordt de natuur vooral begrepen binnen een filosofisch en religieus kader. De mens leeft onder god in een doelmatige kosmische orde die verhalend te begrijpen is. In de zestiende en zeventiende eeuw wordt de rede aangewezen als bron om de natuur te doorgronden en ontwikkelt zich het idee van universele natuurwetten. De invloedrijke filosoof Descartes beschrijft de mens als 'maître et possesseur de la nature' (heer en meester over de natuur).

De industriële revolutie mag met recht een 'revolutie' heten; het dagelijks leven van miljoenen mensen komt op zijn kop te staan. Boeren trekken naar de stad, waar hun zelfvoorzienende levensstijl plaatsmaakt voor een leven als fabrieksarbeider. De nieuwe voedselproductie stilt de honger van de mensen en reduceert de natuur tot een te ontginnen grondstoffenleverancier. Ook ontstaat steeds meer afstand tussen produceren en consumeren, komen knagende gevoelens van vervreemding op en *last but not least*: een milieuprobleem dat zijn weerga niet kent.

Tegenbeweging

Al tijdens de industriële revolutie zien kunstenaars, filosofen en politiek denkers in de rationele methoden, de urbanisatie en industrialisatie geen vooruitgang, maar een morele ramp. Smerige steden groeien uit hun voegen. Het veilige dorpsleven maakt plaats voor anonimiteit, individualisme, nihilisme, drankzucht, uitbuiting en ellende.

De tegenbeweging zoekt nieuwe verbindingen en vervangt de als kil ervaren rationaliteit met emoties, tradities, intuïtie en kunst. Terwijl Verlichtingsdenkers de toekomst optimistisch tegemoet treden en zich laten inspireren door een kosmopolitische moraal, beschermt de tegenbeweging juist de lokale culturele geschiedenis. Steden, fabrieken en machines vervreemden de mens van zijn authentieke bestaan in de oorspronkelijke natuur. Het overmatig gebruik van de rede verwoest bovendien ons innerlijk leven. Wij kennen deze tegenbeweging als de Romantiek.

De Romantiek volgt het credo 'terug naar de natuur'. Het is een directe aanval op het idee dat menselijke cultuur, wetenschap en technologie vooruitgang brengen. De Romantiek (her)introduceert een holistisch, spiritueel-religieus perspec-

'(...) het paradijs (...) biedt (...) een referentie van wat de natuur voor het ontstaan van de mensheid zou zijn geweest: ongerept betekent dus overvloed en harmonie. Anders gezegd: mensen zijn de oorzaak van het verlies van deze oorspronkelijke, genereuze natuur.'

Louise Fresco in 'Hamburgers in het paradijs'.

tief met als norm de harmonisch geachte natuur.

De Romantische kritiek is nog altijd herkenbaar. Veel milieufilosofen leggen een verbinding tussen de milieuproblematiek en het moderne leven zoals dat na de industriële revolutie ontstond. De Deep Ecology-beweging van de Noorse filosoof Arne Naess is hiervan een bekend voorbeeld. De critici bepleiten niet alleen milieuvriendelijker gedrag, maar wijzen ook op de noodzaak het heersende mens- en natuurbeeld aan te passen. Vaak houden zij een pleidooi voor een houding die naar de romantische stroming verwijst, met de oorspronkelijke natuur als norm. Fresco zegt het in 'Hamburgers in het paradijs' zo: 'In de huidige tijd zijn velen, vooral in het rijke Westen, ervan overtuigd dat het merendeel, zo niet alles, van wat mensen doen slecht is voor de natuur.' De mens zou zichzelf het liefste uit de natuur schrijven, om deze tot zijn recht te laten komen.

Filosoof Jeroen Vanheste meent dat waardering voor zowel de Verlichting als de Romantiek nodig is om niet in uitersten te vervallen.

Humanisten laten zich zowel door de Verlichting als door de Romantiek inspireren. Filosoof Jeroen Vanheste beschrijft de botsende denkbewegingen onder de veelzeggende titel 'Tussen rede en emotie'. Hij geeft aan dat beiden neigen door te schieten. De Verlichting kan kil en rationeel worden, maar de Romantiek vertoont zweverigheid en dromerig sentimentalisme. De Verlichting vergeet het belang van het lokale en particuliere, maar de Romantiek leidt met zijn Volksgeist-ideaal tot nationalisme, nostalgie en cultuurrelativisme. De Verlichte rede kan verwoestend werken, maar de Romantische wilde natuur is eerder een onbarmhartig strijdperk van leven en dood dan van evenwichtige harmonie. Mensen als Jeroen Vanheste, filosoof Henk Manschot en Louise Fresco geven aan dat waardering voor beide stromingen nodig is om niet in uitersten te vervallen.

Verlammend

Het is niet voor niets dat humanisten beide perspectieven op hun merites willen beoordelen. Dat heeft met name met de rol van de mens te maken. Wij zijn geen heer en meester over de natuur (zoals Descartes wilde), maar ook geen kunstmatige toevoeging (zoals de belangrijkste Romantische filosoof Rousseau beweerde). Vanuit een humanistisch perspectief ligt het in de menselijke natuur zich tot een cultuurwezen te ontwikkelen. Een duurzame wereld waarin een zuivere en oorspronkelijke natuur als norm dient, legt ons een paradoxale opdracht op: de authentieke natuur is vooral een natuur waarin de mens geen rol speelt. Deze paradoxale opdracht kan verlammend werken.

In plaats daarvan is er behoefte aan alternatieve denkkaders. Natuurfilosoof Koert van Mensvoort biedt in zijn essay (zie pagina 14) zo'n alternatief kader en geeft menselijke systemen een 'organische' kwaliteit. Een dergelijke herijking van de relatie mens-natuur overstijgt de keuze tussen een mensgecentreerde of een natuurgecentreerde duurzaamheid. Door onze rol te erkennen, krijgen we een realistischer beeld van de menselijke invloed en kunnen we op een trotse manier verantwoording dragen. Bijvoorbeeld ten aanzien van het voedsel

Ledendag Humanistisch Verbond 2013

We willen niet alleen ouder worden, we willen vooral wijzer worden. Maar wat is wijsheid in onze tijd?

Tijdens de Ledendag van het Humanistisch Verbond op 23 november zoeken we naar een antwoord op deze vraag. We zoeken niet alleen naar antwoorden maar oefenen ook.

Mediawijsheid

Kenmerkend voor onze tijd is dat we via allerlei media worden overspoeld met beelden, informatie, meningen en ideeën. Mediawijsheid is een nieuwe vorm van wijsheid. Maar hoe ontwikkel je die? Met Joachim Duyndam, Socrateshoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek, en Marc Josten, eindredacteur van het HUMAN TV programma Medialogica.

Wijs door de tijd

Jan Bransen, hoogleraar Filosofie van de gedragswetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen, bespreekt in zijn lezing het verschil tussen 'kennis' en 'begrip' en de relatie tussen 'oud' en 'wijs': waarom wordt de één met de jaren wijzer en de ander met de jaren dogmatischer?

Zelfbeschikking en dementie

Zelfbeschikking, een van de belangrijkste humanistische waarden, vraagt ook wijsheid. Bijvoorbeeld bij het zelfgekozen levenseinde en dementie. Denk mee met Humanistisch Verbond-medewerkers Reine Rek en Esther Wit.

Deze drie onderdelen van het programma 'Wijzer worden' vinden parallel plaats om 15.00 uur.

dat zo eenvoudig, vanzelfsprekend en goedkoop in ons leven belandt.

In voedsel is bij uitstek de tegenstelling tussen 'natuurlijk' en 'menselijk' te herkennen. In de supermarkt is een onoverzichtelijk geheel te vinden van romantische verlangens en hoogtechnologische processen. Veelzeggend: op een melkpak staat een koe in de wei afgebeeld, niet aan de melkmachine. Wij plukken de goedkope vruchten van een hoog industriële voedselproductie zonder zicht te krijgen op de tijd, inzet en het vernuft dat het kost. De gemiddelde consument heeft evenmin zicht op de werkelijke prijs en de afgewentelde milieukosten van deze voor een beperkt aantal partijen erg winstgevende industrie.

Overwinning

De oplossing zit niet in de ontkenning van de productieve, innovatieve, wetenschappelijke en technologische betrokkenheid van de mens, maar juist in de bevestiging daarvan. Op die manier kunnen mensen verantwoording dragen voor hun ingrijpen en normen stellen voor de manier waarop de positieve en negatieve resultaten worden verdeeld en afgewenteld. Het vraagt een overwinning van de tegenstelling mens-natuur, en misschien vooral een overwinning van de uit elkaar gegroeide werelden van productie en consumptie. Het gebrekkige zicht op onze voedselproductie zorgt vaak onbedoeld voor het grootste probleem: onverschilligheid. Wij moeten de mens niet uit de natuur schrijven, maar een realistische plaats geven in ons natuurconcept. Nog even terug naar de supermarkt. Dat is een ondoordringbare eenentwintigste-eeuwse jungle, waarin natuur en technologie, reclametechnieken, oprechte intenties, menselijk vernuft en onverschillig winstbejag dwars door elkaar heen zijn uitgesteld. Als het lukt het onkruid te wieden en er een wilde tuin van te maken, is dat iets om enorm trots op te zijn.

**Esther Wit en Maartje Liebrechts zijn werkzaam bij team Visie & Beleid van het Humanistisch Verbond. Wilt u reageren op dit artikel? Ga naar humanistischverbond.nl/voedseljungle*

Meer Louise Fresco

- 'Fresco's paradijs', een zesdelige televisieserie bij omroep Human vanaf zondag 13 oktober, ca. 18.50 uur, Nederland 2.
- Socrateslezing door Louise Fresco, zondagmiddag 17 november, Rode Hoed (zie voor meer informatie pagina 18/19).

7

Wijzer worden

Datum:

23 november 2013

13.00 uur Algemene Ledenvergadering

15.00 uur 'Wijzer worden'

17.00-18.00 uur borrel

Locatie:

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Sumatralaan 45, 1200 BB Hilversum

Meer informatie en inschrijving:

humanistischverbond.nl/ledendag
Of bel 020-5219000

ALV

Leden van het Humanistisch Verbond kunnen om 13.00 uur deelnemen aan de Algemene Ledenvergadering (ALV). Tijdens de ALV legt het hoofdbestuur verantwoording af over het gevoerde (financiële) beleid en gaat met u in gesprek over de plannen voor 2014.

Jort Kelder

‘Ik ben te zwak voor een veganistisch bestaan’

Journalist, tafelheer, programma- én opiniemaker; Jort Kelder is het allemaal. De waarde van kritisch denken kreeg hij met de paplepel ingegoten. “Mijn opvoeding was heel normatief: van dit doe je wel en dit doe je niet.” Een gesprek over religieus fanatisme, mislukte privatisering en klokkenluiders. En over duurzaam voedsel: “Alleen door consumentenmacht kun je die industrie veranderen.”

Tekst: Roeland Ensie en Eric de Rooij - Beeld: Jeppe van Pruissen

Vrij snel na aanvang van ons gesprek, in een Amsterdamse lunchroom, onderbreekt een flamboyant geklede bewonderaar het interview en vraagt naar nieuwe afleveringen van ‘Hoe heurt het eigenlijk?’. De fanschare van Jort Kelder is gevarieerd. Er zijn niet alleen liefhebbers van zijn programma’s, maar ook van zijn dandyisme en zijn polemische stijl van debatteren. Bekendheid heeft volgens Kelder meer voor- dan nadelen. “Er zijn een paar momenten in je leven dat je er niet op zit te wachten. Zoals bij liefdesverdriet, dan staan de camera’s direct op de stoep. Maar mensen zijn eigenlijk bijna altijd vriendelijk.”

Zielerorselen

Kelder wordt als jongste in een gezin van drie zonen geboren. Zijn vorming is een mengeling van Hollandse kleinburgerlijkheid en wereldwijd kosmopolitisme. “Mijn vader werkte zijn hele leven in de scheepvaart, daar is de wereld groter dan Nederland.” Maar tegelijk zijn de Kelders ook heel Hollands. “Je bent netjes met geld. Alle rekeningen worden direct betaald. Je gaat niet vreemd, je licht mensen niet op. Naoorlogse, calvinistische waarden die over het algemeen heel goed zijn. Als je die kleinburgerlijkheid mixt met enig hedonisme en levenslust is het goed te overleven.”

Ook kritisch denken is belangrijk. “De gesprekken aan tafel gingen over van alles, maar liever over grote politiek dan over private zielerorselen. Emoties, daar praat je in een jongensgezin niet over. Dat is overigens in de liefde weleens een obstakel geweest, vrouwen willen daar wel over praten en terecht. Ik ben daar nooit heel goed in. Ik val stil.”

Geloof speelt in Kelders leven geen enkele rol. “Geloven is een kinderachtig, veel te serieus genomen tijdver-

drijf. De Verlichting en de wetenschap zouden ons toch verder hebben moeten brengen? Het meest treurige is misschien wel dat God, Allah, of een andere Almachtige overal oprukt, ook in serieuze gremia. Vrijwel iedere brandhaard in de wereld is terug te voeren op godsdienst, waarbij vooral opvalt dat bij bijna iedere opstand of bomaanslag de fundamentalistische islam betrokken is. De onverdraagzaamheid neemt toe, geheel tegen de beschavingsidealen in. Als godsdienst een plek moet krijgen, dan graag uitsluitend in de privévertrekken van het huis en de geest.”

Paradox

Hij haalt de door hem bewonderde Brits-Amerikaanse publicist Christopher Hitchens aan, die ervoor pleitte geen respect meer te tonen voor gelovigen. “Verdiene jij dit respect

‘Geloven is een kinderachtig tijdverdrijf’

wel? Ze zijn namelijk autoritair in hun opvattingen, dwingend, onbuigzaam, en ze veroorzaken oorlogen. Het moet eens een keer afgelopen zijn met het respect voor alle religies. Het is het opheffen van de moderniteit. Wij zijn geneigd om altijd maar vrijzinnig of liberaal te zijn jegens andersdenkenden, maar er is geen enkele reciprociteit. Wat zij vinden laat mij koud, maar in hun ogen zijn wij ongelovigen die een license to be killed verdienen. Dat zint mij niet.” Naar zijn mening verliest het humanisme terrein ten aanzien van de religies. “Er is een zekere dwang nodig om religieuze fanaten de

macht uit handen te slaan, dat is een pijnlijke paradox. Om de democratie te verdedigen, moet je deze voor een deel buiten spel zetten.”

Maar ook bij atheïsme heeft Kelder zijn bedenkingen: “Actief het bestaan van een God ontkennen, vind ik nogal een claim. Atheïsme wordt dan een geloof op zichzelf. Dat is eigenlijk een niet-intellectuele houding, namelijk een houding waarin je geen twijfel kent.”

Op televisie toonde natuurkundige Robbert Dijkgraaf met één hand zand aan hoeveel zonnestelsels er zijn, de aarde is één zandkorreltje in een volle emmer. “Het is een ontzettend cliché, maar dan ben je van een nietigheid die je elke pretentie ontnemt. Het menselijk leven als superieur zien is ook van een treurige zelfoverschatting. Zeker, door onze intelligentie en machtswellust zijn we in staat om andere soorten te domineren. Dat doen we al millennialang zeer gedecideerd, maar dat betekent niet dat we beter zijn, of meer rechten hebben.”

Pseudo-vegetariër

Zo komt het gesprek op het belang van duurzaamheid en voedsel. Kelder kookt zelden en doet bijna nooit boodschappen. “Mijn verkering suggereerde laatst: ‘Zullen we eens een pan kopen?’ Zonder politiek correct te willen zijn: als het even kan koop ik biologisch.” Het eten van dierlijke producten probeert hij tot nul te reduceren. In restaurants is dat geen gemakkelijke opgave. “Het vegetarische menu is vaak een laffe hap, zeker in de hippe tenten waar ik vaak aanschuif. Ik ben een pseudo-vegetariër, ik eet al 23 jaar geen vlees, maar wel zo nu en dan een visje. Dat wordt in toenemende mate een probleem. Tonijn, kabeljauw,

zalm, de oceanen worden leeggevisd. En van kweekvis word je ook niet vrolijk, als je ziet in welke omstandigheden die beesten worden gekweekt en wat ze te eten krijgen."

De radicale gedachte dat niemand vlees of vis zou moeten eten, heeft hij evenwel losgelaten. "Ik heb liever dat je de middenklasse verleidt, zoals bijvoorbeeld Wakker Dier doet. Alleen door regelgeving, bewustwording en druk van consumenten worden producenten bewogen tot verandering.

Laten we eerst eens de porties halveren, want de hele Westerse wereld barst toch al uit z'n broek van de obesitas. Laat dan de wetgever strengere criteria stellen. Alleen kippen of varkens die voldoen aan een hoge standaard mogen worden verkocht. Daarmee sluit je al een behoorlijk stuk productie uit en worden mensen selectiever."

Consumentenmacht

Volgens Kelder wordt duurzaamheid gestimuleerd als restaurants bewuster en scherper hun inkoop doen. Naast de vermelding 'biologisch' moet ook op de kaart staan waar het product vandaan komt, waar de vis is gevangen of de koe is groot geworden. "Alleen door consumentenmacht kun je die industrie veranderen. Op het moment dat men weigert foute vis te eten, houdt het vanzelf op." Er wordt te weinig biologisch gegeten, vindt hij. "De consument moet bereid zijn om meer te betalen. Biologisch kost gemiddeld vijftien procent meer. De mensen die al die plofkippen eten, lijken zelf ook allemaal op plofkippen. Ik vind dat je geen recht hebt om al het dierlijk leven om ons

heen te slopen."

Kelder noemt zichzelf een matige eter. "Kijk, in altruïstische kringen is eten alleen maar noodzakelijk om de machine te laten draaien, maar eten is natuurlijk bij uitstek een gelegenheid om gesprekken te voeren. Het is fijn om met vrienden aan tafel te zitten. Ik heb ontzettend veel respect voor mensen die echt veganistisch durven te leven. Ik ben er nog te zwak voor, ik tik te graag een vrije uitloop-eitje."

'Je hebt geen recht om het dierlijk leven te slopen'

Er komt een groepje toeristen binnen. Luidruchtig ploffen zij neer aan het andere eind van de lange tafel waaraan het gesprek plaatsvindt. Kelder raakt zichtbaar geïrriteerd. "Als je het hebt over hoffelijkheid: hard praten, hard lachen, heel onbeleefd. En waarom moet je nou met die stomme smartphones aan tafel zitten? Ik zie hele gezinnen van vijf à zes mensen die alleen maar zo zitten – hij bukt naar voren – die alleen maar elkaars kruinen aan het bekijken zijn, dat is toch van een eenzaamheid, daar is helemaal geen gesprek meer. Ik ben natuurlijk zelf het toonbeeld van snelheid en brutaliteit, maar die snelheid heeft eigenlijk normale gesprekken kapot gemaakt. Als je het tempo op Twitter ziet. Iedereen die zich met iedereen bemoeit."

Dit brengt het gesprek op de over-

CV Jort Kelder

Jort Kelder (Gouda, 22 september 1964) studeerde Nederlands recht in Utrecht. Hij begon zijn loopbaan als redacteur bij *Quote*, waarvan hij van 1993 tot 2007 hoofdredacteur was. Onder zijn leiding werd het blad 'Tijdschrift van het jaar' in 1999, mede door de vermaarde jaarlijkse *Quote*-top 500. Verder schreef Kelder als co-auteur mee aan enkele boeken, schrijft hij columns en is hij gastspreker. Op televisie is hij tafelheer bij 'De wereld draait door' en presenteert hij zelf sinds 2000 diverse succesvolle programma's als 'Het snelle geld', 'Bij ons in de PC' en 'Hoe heurt het eigenlijk?', waarvan in september een nieuwe reeks start bij de AVRO.

(advertentie)

Een persoonlijke toespraak bij een uitvaart?

Humanistische uitvaartbegeleiders

Een persoonlijke toespraak bij een uitvaart: een belangrijk moment. Maar niet iedereen spreekt of schrijft makkelijk. Humanistische uitvaartbegeleiders helpen de nabestaanden graag. Zij verzorgen een toespraak waarin het leven van de overledene centraal staat. Ook kunnen zij helpen bij het uitzoeken van muziek en poëzie, of de gehele ceremonie begeleiden.

Kijk ook voor een gesprek bij leven op:

www.humanistischeuitvaart.nl

☎ 0900-9005030

"We hebben gehuild, maar ook gelachen. Precies wat ik wilde. Heerlijk dat er mensen zijn die deze zware taak van je overnemen en een warme ceremonie verzorgen."

Humanistische
Uitvaart
begeleiding

heid en de marktwerking. "Ik geloof in de zegeningen van de markt, omdat competitie zorgt voor lagere prijzen en hogere kwaliteit", zegt Kelder. Maar de privatisering van veel publieke diensten is verkeerd aangepakt, vreest hij. "Ze zijn de directeuren zogenaamde marktconforme salarissen gaan betalen, maar hebben ondertussen semi-monopolies in stand gehouden. Het gevolg is niet zo deftig: hogere prijzen, maar niet per se een beter product."

Kelder 'moet helaas bekennen' dat hij het op dit punt met linkse partijen eens is: nutsfuncties als gas en licht moeten collectief geregeld worden. Aandachtspunt daarbij is dat de dienstverlening niet lui en bureaucratisch wordt. "In de afgelopen decennia zijn al die publieke voorzieningen kortzichtig door hijgerige politici verkocht. Van de posterijen tot de KLM, van het elektriciteitsnet tot de spoorwegen. Dat valt nu allemaal in buitenlandse handen, waardoor de haarvaten van je economie straks eigendom zijn van een hedge fund of een Chinees. Het wachten is op het moment dat de electriciteit uitvalt of er roestwater uit de kraan druppelt. Maar dan is het te laat. Je kunt je tafelzilver maar één keer verkopen."

Controlesamenleving

Kelder geeft aan dat de Nederlandse staat in iedere economische sector een belang heeft, door middel van fiscale

subsidie of een andere manier van sturing. "De essentie is: er worden heel veel dingen geprivatiseerd en wat de overheid voor die zogenaamde privatisering heeft teruggevraagd is controle vanuit de politiek of het wel goed gaat. Daardoor leven we in plaats van in een vertrouwenssamenleving in een controlesamenleving. De ene helft van Nederland controleert de andere helft. De Haagse technocraten zouden het liefste zeventien miljoen levens volledig reguleren, van de gecontroleerde geboorte tot het stipt volgens een protocol verlopend sterven. Maar zo'n bestaan leidt niet noodzakelijkerwijs tot groter geluk. Als libertariër zeg ik: werp af die ketenen, zeg nee tegen de bureaucraten." Kelder vindt dat we wel wat aardiger

'Ik ben slimmer dan wat ik maak'

voor elkaar mogen zijn. Knipogend: "En dat zegt Jort Kelder die heel veel mensen de maat neemt." Nederland heeft volgens hem moeite met excentriciteit, met dwarse denkers en klokkenluiders. "Omhelst het anders-zijn. We hebben dat hopeloze: doe maar normaal dan doe je blah-blah-enzovoort... dat het calvinisme redelijk omschrijft. Alles moet genivelleerd worden tot een grijze midelmaat. Daarom zijn we zo slecht met

klokkenluiders. Het systeem probeert ze eerst te negeren, dan te ontkennen en als ze echt een gevaar voor de macht vormen, proberen ze dwarsliggers belachelijk te maken: 'Dat is een querulant, die roept maar wat.' Terwijl ze vaak wel een punt hebben.

Onze verzuilde samenleving die nog op zijn afkalvende fundamenteen staat, is een enorm verdedigingsmechanisme tegen verandering. Wat is er in onze parlementaire democratie de laatste twintig of dertig jaar veranderd? Niets. Terwijl de hele samenleving veranderd is." Zelden stemt terugkijken Kelder tot tevredenheid. "Het zit niet in mijn aard. Ik ben ook nooit trots op wat ik gemaakt heb. Een hele enkele keer als ik een zin heb getikt, denk ik: mwah, die loopt lekker... Mijn personage in de media is nogal eendimensionaal, elitair en materialistisch. Maar ik wil ook graag andere dingen maken. Misschien een boek of een tv-serie met enige weemoedigheid. Wel over de wereld van de macht, de politiek en het geld. Alleen, televisie zoals we die nu kennen, leent zich slecht voor diepgang. Het moet allemaal snel en op effect. Dat staat mij in toenemende mate tegen. De kijker heeft juist behoefte aan duiding, aan slow-tv, aan meeslepende verhalen en inspirerende types. Ik heb het er vaak met mijn geliefde over, ik behoud een permanente onrust: dat ik slimmer ben dan wat ik maak."

11

(advertentie)

Niet te missen: cursus 'Ook sterven moet je leren'

"De combinatie van praktische zaken, persoonlijke kanten en filosofische vragen sprak mij het meest aan." Dat zei één van de deelnemers aan de eerste cursus 'Ook sterven moet je leren'. Bij een goed leven hoort een goede dood, vond Seneca. Maar een cursus volgen over de dood, waarom zou je dat doen? Misschien wel omdat het zinnig is om - samen met anderen - stil te staan bij vergankelijkheid. Wanneer je dat doet wordt duidelijk wat je echt belangrijk vindt.

Voor de tweede keer organiseren de Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW) en het Humanistisch Verbond deze cursus. De weekends vinden plaats op 12 en 13 oktober, 30 november en 1 december en 25 en 26 januari 2014. Met de filosofen Miriam van Reijen, Ton Vink en denker des vaderlands René Gude, vele gastsprekers en onder begeleiding van humanistisch geestelijk begeleider Marjo van Bergen.

'Ook sterven moet je leren' is een levendige cursus over de dood: theorie, verhalen en praktijk, ervaringen en groepsgesprekken. En natuurlijk is er tijd voor ontmoeting en ontspanning in de mooie omgeving van de ISVW. Kijk voor meer informatie en aanmelding op: humanistischverbond.nl/ookstervenmoetjeleren

Op de werkvloer

Tekst: Roeland Ensie
Beeld: Jeppe van Pruissen

12

Wie: Jacqueline Philipppo, docente HVO (Humanistisch Vormingsonderwijs) aan de openbare basisschool Het Landje in Rotterdam, met enkele van haar zeven- en achtjarige leerlingen.

Wat: Jacqueline geeft een buitenles die gaat over duurzaamheid en voedsel.

Waar: In Rotterdam, vlak bij de Maaskade en de school.

Wanneer: Maandagochtend 15 juli 2013 rond 11 uur.

Voor wie: Kinderen. Doel: hen op humanistische wijze kennis laten maken met de relatie tussen natuur en voedsel.

Waarom: Omdat de HVO-docenten kinderen al op jonge leeftijd de humanistische kernwaarden willen leren, zoals: zelf op een weldoordachte manier keuzes maken en zich daar zelf verantwoordelijk voor voelen. Of dat alle kinderen gelijk zijn, ongeacht de herkomst. Er wordt ook aandacht besteed aan verdraagzaamheid, vriendschap en het feit dat ieder mens uniek is en zelf mag beslissen

hoe zijn of haar leven te leven. Ook is er aandacht voor de wereld om het kind heen: het milieu, flora en fauna. Op deze manier worden de kinderen goed begeleid naar een evenwichtige balans om zelf het leven goed vorm te kunnen geven.

Hoe: Een HVO-les kan over diverse onderwerpen gaan. Onlangs ging het over verantwoord eten en drinken met aandacht voor het milieu. De kinderen is gevraagd iets eetbaars voor in de soep mee te nemen naar school. Dat leverde heel veel soorten groenten op, waarvan in een

grote ketel soep is gekookt. De hele school heeft meegegeten. De soep is tot de laatste lepel opgegaan.

Over dit moment: Juffrouw Jacqueline neemt met de kinderen door welke insecten je allemaal kunt tegenkomen in de zomer. Naast de bijen en hommels zien ze ook slakken en kevers. De kinderen leren om goed te kijken. Op de vraag of ze duurzaam eten antwoorden de kinderen dat ze spruitjes in elk geval niet door hun keel krijgen. Weten ze wat een plofkip is? Een jongetje: "Ik eet geen plofkippen, want volgens mij zijn ze illegaal."

Anders kijken naar natuur

Tekst: Koert van Mensvoort

De menselijke impact op onze planeet valt nauwelijks nog te overschatten. Klimaatverandering, bevolkingsexplosies, plastic in de oceaan, genetische modificatie. Onaangeraakte natuur is vrijwel nergens meer te vinden. "Wij waren hier", staat overal geschreven. De alomtegenwoordigheid van de mens heeft sommigen gemotiveerd het einde van de natuur af te kondigen. In tegenstelling tot deze observaties, geloof ik dat de natuur niet dood is, weggedrukt of verdwenen, maar dat ons idee van natuur moet veranderen.

Er wordt vaak gezegd dat we in crisis met de natuur leven. De afgelopen decennia zijn er ontelbare projecten en organisaties opgetuigd om de balans tussen de mens en zijn omgeving te herstellen. Vreemd genoeg is ondanks die overvloed aan activiteiten vrijwel nooit de simpele vraag gesteld: wat is natuur? En: hoe komt ons beeld van natuur tot stand?

Onze hedendaagse beeldcultuur behandelt natuur voornamelijk als spektakel. We genieten van zorgvuldig gemoniteerde natuurdocumentaires op onze flatscreentelevisies. We dromen van onaangeraakte natuurgebieden, liefst op reisafstand van ons huis. Wie een supermarkt binnenloopt en het aantal producten telt dat natuurbeelden inzet om bij de consument in het gevele te komen, heeft aan tien vingers niet genoeg. Natuurlijke bodylotion, groene spaarlampen, biologische geproduceerde tomaatjes, Puma-sportschoenen, een Jaguar-sportauto; natuur is een van de meest succesvolle producten van onze tijd, en bedrijven gebruiken dit.

Wat er precies met 'natuurlijk' wordt bedoeld, wordt zelden vermeld. De referentie aan het natuurlijke geeft mensen als vanzelf een goed gevoel; een gevoel van herkenning en vertrouwen. Vijf jaar geleden heb ik een visualisatie gemaakt van een 'Organic Cola', als absurd voorbeeld van dit cynische marketingmechanisme. Inmiddels heeft Coca Cola dit overgenomen en het groene blikje op de markt gebracht.

'Natuurlijk' is niet alleen een uitstekend marketinginstrument, het wordt ook heel specifiek ingezet. Wanneer fabrikanten de natuur gebruiken om producten te verkopen, wordt steevast een eenzijdig, positief beeld van natuur gepromoot: natuur als de mooie, harmonieuze, gebalanceerde, inherent goede maar ook bedreigde kracht in ons bestaan. Meer negatieve eigenschappen van natuur, zoals willekeur, extreme wreedheid, dood, onvoorspelbaarheid en andere amorele kwaliteiten, worden zelden naar voren gebracht. Daar kun je immers geen producten mee verkopen. Hierdoor heeft de Westerse mens een eenzijdig, naïef beeld van natuur gekregen. Willen we belangrijke kwesties van onze tijd oplossen, zoals klimaatverandering, ontbossing en de terugloop van biodiversiteit, dan staat dit beeld ons in de weg.

Als we de ideeëngeschiedenis van 'natuur' bestuderen, wordt direct duidelijk dat er in verschillende tijden verschillende paradigma's golden. Het woord 'natuur' stamt af van het Latijnse woord 'natura', dat weer is afgeleid van het Griekse woord 'physis'. De Romeinen associeerden 'natura' met al het 'geborene', terwijl het Griekse 'physis' met 'groei' werd geassocieerd. In de afgelopen eeuwen is ons idee van natuur ontleend aan de Romeinse interpretatie: natuur is alles wat 'geboren' is (planten, dieren, moleculen, het klimaat), terwijl alles wat door mensen 'gemaakt' is (kleding, huizen, auto's, computers) in de categorie cultuur valt.

Sinds de Verlichting is daar nog bijgekomen dat de mens de natuur niet langer accepteert als een fatalistische kracht die over hem heerst. Kennis is macht, stelde Francis Bacon, en met de opkomst van moderne wetenschap ontstond ook het idee dat de mens de natuur moet leren kennen, met als doel haar te beheersen om uiteindelijk zonder de willekeur van de natuur te kunnen leven. Op het eerste gezicht lijkt het erop

dat we daar aardig in zijn geslaagd. De polder is verkaveld, de zee blijft netjes achter de dijken. Maar er zit een belangrijke adder onder het gras. Als gevolg van ons diepe ingrijpen in de omgeving vervaagt het onderscheid tussen de 'geboren' natuur en de 'gemaakte' cultuur. De regenboogtulp, de kweekvleeshamburger, geprogrammeerde bacteriën: zijn ze natuurlijk of cultureel? De veronderstelde crisis met de natuur is bovenal een ideeëncrisis: de mens is in de war over wat natuur eigenlijk is, en hoe hij zich daarin moet positioneren.

Sommigen proberen deze paradigmacrisis op te lossen door te betogen dat 'natuur' in wezen een culturele constructie is. Zodra wij mensen denken of spreken over natuur, wordt ons denken onmiddellijk gekleurd door een culturele blik. Wat we natuur noemen is per definitie cultureel bepaald, dus natuur is eigenlijk altijd zogenaamde natuur. Anderen hebben juist betoogd dat de mens onderdeel is van een evolutionaire machinerie en dat daarom onze menselijke cultuur en haar effecten per definitie ook natuurlijk zijn. Hoewel beide argumenten een zekere aantrekkingskracht hebben, is het vanuit filosofisch perspectief geen bevredigende oplossing om het onderscheid tussen natuur en cultuur simpelweg te ontkennen en de begrippen op één hoop te gooien. Eeuwenlang hebben mensen het onderscheid gemaakt, met allerlei praktische en ethische implicaties, en het ligt voor de hand dat we dat blijven doen, omdat dit iets zegt over ons menselijke perspectief: wat is de plaats van de mens in de natuur?

Voor zover we natuur en cultuur nog willen onderscheiden, moeten we op zoek naar een alternatieve indeling. Zou het kunnen dat de grens tussen natuur en cultuur niet zozeer vervaagt, maar verschuift? Terwijl de 'geboren' natuur steeds verder wordt ontleed, gecontroleerd en gestuurd door de mens en daarmee in het culturele domein wordt getrokken, valt er tegelijkertijd een andere ontwikkeling aan te wijzen, die in de tijd van Verlichtingsdenkers zoals Francis Bacon nog niet werdesignaleerd. De 'gemaakte' omgeving is inmiddels namelijk zo alomtegenwoordig, complex en oncontroleerbaar dat de mens deze langzaam maar zeker als een natuur op zichzelf gaat ervaren, die wild en onvoorspelbaar is. De gemiddelde Nederlander maakt zich meer zorgen over de financiële crisis dan over een orkaan of overstroming. Overvolle snelwegen, het financiële systeem, de spyware in de computer; ze zijn door mensen gemaakt, maar vertonen in toenemende mate een autonome dynamiek. Het is zo langzamerhand naïef te denken dat de mens deze fenomenen volledig in zijn macht heeft. Dat geldt niet alleen voor de gewone burger, maar ook voor de politici waarvan we aannemen dat ze de boel besturen.

Terwijl het traditionele onderscheid tussen geboren en gemaakte dingen langzaam maar zeker vervaagt, tekent het contrast tussen datgene wat de mens 'controleert' en datgene wat 'autonoom groeit' zich steeds duidelijker af. Binnen dit

alternatieve natuur-cultuur onderscheid valt een genetisch gemodificeerde tomaat in het culturele domein, terwijl een computervirus en het financiële systeem als een nieuw soort natuurlijke fenomenen kunnen worden geduid. Treffend genoeg resoneert dit onderscheid met het Griekse begrip 'physis', dat meer nadruk legt op groei dan op geboorte.

Deze nieuwe visie op de menselijke relatie met natuur heeft een aantal belangrijke implicaties, zowel theoretisch als praktisch. Het inzicht dat wij mensen, met onze culturele activiteit, de opkomst van een nieuw soort natuur veroorzaken, werpt nieuw licht op onze rol op de planeet. In plaats van onszelf te zien als die anti-natuurlijke diersoort die enkel natuur bedreigt en elimineert, moeten we de mens gaan duiden als een evolutionaire katalysator. Al vanaf het begin van de menselijke geschiedenis bedrijven we technologie om natuurkrachten het hoofd te bieden. Dit begint al bij een dak boven het hoofd ter bescherming tegen de regen. Technologie zit in de menselijke biologie. Zoals de bijen – die zich laven aan de nectar van de bloemen, maar tegelijkertijd ook hun pollen verspreiden en de bloemen helpen zich te verspreiden – is de mens verward in een co-evolutionaire relatie met zijn technologische systemen, die hij met zijn arbeid en creativiteit laat groeien, terwijl hij er een veiliger, prettiger en comfortabeler leven voor terugkrijgt. Maar net als een vis, die niet doorheeft dat zijn omgeving nat is, is de mens zich dit amper bewust.

15

Intussen zijn onze technologische systemen zo omvangrijk en aanwezig geworden, dat we kunnen spreken van een aparte 'technosfeer' die de aarde omspant. Net zoals de biosfeer, die zich pas drie miljard jaar na het ontstaan van de aarde heeft ontwikkeld, voortbouwt en interacteert met de onderliggende geosfeer, zal de recenter ontstane technosfeer interacteren met de onderliggende biosfeer en geosfeer. Welbeschouwd is een dergelijke evolutionaire ontwikkeling niet eens geheel nieuw. Wist u dat, voordat zo'n vijfhonderd miljoen jaar geleden de eerste dieren evolueerden, de aarde al zo'n duizend miljard jaar werd bevolkt door planten? We kunnen het ze niet vragen, maar het moet voor de plantenwereld een grote schok geweest zijn om met de dieren te moeten leven. Die hebben niet alleen een veel hoger leefritme, maar eten ook nog eens planten. Iets vergelijkbaars is er aan de hand met de door mensen veroorzaakte technosfeer.

Op het eerste gezicht lijkt het vreemd om dit natuur te noemen. Toch denk ik dat we het zo moeten zien: de mens als scharnierpunt tussen de oude en de nieuwe natuur. Ik wil nadrukkelijk stellen dat dit niet betekent dat we goden of anderszins almachtige wezens geworden zijn en ons lot volledig in eigen hand hebben. Het tegendeel is het geval: het feit dat we de opkomst van een nieuw soort, cultureel ontsproten, natuur veroorzaken, betekent nog niet dat we deze ook beheersen. We moeten af van het Verlichtingsidee van totaal begrip en totale controle. In plaats van te blijven hangen in

een illusie van kennis-die-leidt-tot-macht, moet de mens de complexiteit van zijn creaties omarmen en op zoek gaan naar methoden om de groei van de autonoom geworden processen in zijn omgeving te sturen.

Waar de mens voorheen de 'oude' natuur moest cultiveren, moet hij dat nu doen met de 'nieuwe natuur'. Onze belangrijkste taak als mens is een balans te vinden tussen de bedreigde biosfeer en de bedreigende technosfeer. De oude natuur kan hierin een waardevolle mentor zijn: onze historie, traditie en intuïtie om natuurkrachten te hanteren kan van pas komen in deze nieuwe setting. Wellicht dat systeemontwerpers nog veel kunnen leren van boeren en tuiniers, die eeuwenlang ervaring hebben in de omgang met de onzekerheid van weer en klimaat. Hadden we de financiële crisis kunnen afwenden - of tenminste kunnen verzachten - als we het financiële systeem niet als een door de rationaliteit van mensen en instituties geleid systeem hadden beschouwd, maar als een onstuimig groeiende ecologie? Kunnen we het fileprobleem indammen als we het snelwegstelsel gaan zien als een wild groeiend organisme dat in balans moet worden gebracht met de ecologie eromheen? Misschien. Duidelijk is dat het modernistische idee van maakbaarheid moet worden gerelativeerd.

Concluderend wil ik betogen dat we in een tijd leven waarin ons idee van natuur radicaal verandert. De traditionele blik

op natuur als geboren, statisch, harmonieus en bovenal bedreigd, is naïef en incompleet. De meest wilde, onstuimige en bedreigende natuur is de door mensen veroorzaakte natuur. De natuur is niet dood, ze is springlevend. Het vergt een perspectiefwisseling, maar wie er met een frisse blik naar kijkt realiseert zich dat we natuur beter kunnen begrijpen als een dynamische dan als een statische entiteit. Cultureel ontsproten natuur is echte natuur. Evolutie gaat door. Natuur verandert met ons mee. Ik voorspel dat wanneer mensen over een jaar of vijftig het woord natuur gebruiken, ze er iets anders mee zullen bedoelen dan vandaag. Terwijl we vandaag nog essays en speciale terminologie nodig hebben om de door mensen veroorzaakte natuur te omschrijven, zullen we die, naarmate onze collectieve perceptie zich ontwikkelt, simpelweg 'natuur' noemen

Koert Van Mensvoort

Koert van Mensvoort (1974) is natuurfilosoof en auteur van het boek 'Next nature. Nature changes along with us'. Hij is verbonden aan de Technische Universiteit Eindhoven. koert.com/bio

(advertentie)

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al een en ander heeft bepaald. Veel mensen vinden het moeilijk om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen tot executeur. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Meer dan 50 jaar ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

De medewerkers van het Steunfonds

zelf denken samen leven

JA, Ik wil meer informatie over een executeur van het Steunfonds Humanisme

naam ☐ m ☐ v

adres

pc/woonplaats

telefoon

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

HUMAN 2013

Het Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

‘Duurzaamheid is veel meer dan goed omgaan met de natuur’

Duurzame productie kan goed samengaan met het produceren van genoeg eten voor de groeiende wereldbevolking, zegt Aetzel Griffioen. Hij won voor zijn (praktijk)onderzoek naar ‘meentes’, de Van Praag aanmoedigingsprijs 2013.

Tekst: Martijn van der Kooij

“Onder ecologie versta ik het samenspel van natuur, sociale omgang en zorg voor individuen”, legt Griffioen uit. “Bij de meente gaat het in essentie om het terugbrengen van verantwoordelijkheid tot de schaal waarop een specifieke groep mensen die aan kan, de menselijke maat dus. Iets wat ook in het humanisme belangrijk is.” Bekender dan de meente is de Engelse variant: de ‘common’. Griffioen: “Wij zijn onze eigen geschiedenis vergeten. Nederland kende in de Middeleeuwen veel meentes, gemeenschappelijke gronden. Een groot deel van de bevolking profiteerde van het vruchtgebruik. De basis van onze welvaart is hierop terug te voeren. En helaas ook op het kolonialisme, het gelegitimeerd leegroven van andere landen.” Zowel onderzoek naar de geschiedenis van de meentes als een hedendaags experiment met deze vorm van gemeenschappelijk beheer, maken deel uit van Griffioens project demeent.org.

Mentale duurzaamheid

Bij meentes gaan de gedachten al snel naar gemeenschappelijke landbouw, veeteelt of natuurbeheer. Volgens Griffioen gaat het veel verder: ook sociale en mentale duurzaamheid zijn er onlosmakelijk mee verbonden. “Dat betekent bijvoorbeeld dat een CO2-neutrale auto nog niet duurzaam is zolang de arbeiders in de fabriek uitgebuit worden of hun kinderen niet naar school kunnen.”

Het standpunt van hoogleraar Louise Fresco dat grootschalige landbouw en veeteelt nodig zijn om de groeiende wereldbevolking te kunnen voeden, kent hij. “Ik hoor echter ook dat zij zegt dat de manier waarop geproduceerd wordt anders moet: minder belastend voor mens en milieu.” Griffioen noemt het voorbeeld van de Wageningse hoogleraar Guido Ruivenkamp,

die de lokale bevolking van regio's in Afrika, India en Zuid-Amerika gratis of tegen kostprijs toegang geeft tot door zijn team gemodificeerde zaden die zijn afgestemd op de omgeving. Ruivenkamp heeft het model van de meentes met succes in deze lokale gemeenschappen geïntroduceerd, meent Griffioen. Uit onderzoek blijkt dat de productie toenam én de lokale economie gestimuleerd werd, waarmee volgens Griffioen is aangetoond dat duurzame productie en genoeg eten voor iedereen te verenigen zijn.

Totaal anders gaat het eraan toe bij Monsanto, wereldwijd het grootste petrochemische bedrijf. Griffioen: “Monsanto doet ook aan genetische modificatie van zaden, om ze bestand te maken tegen het superlandbouwgif dat het bedrijf zelf produceert. De multinational heeft het alleenrecht op deze steriele zaden en hanteert agressieve verkooptactieken om zoveel mogelijk boeren te bereiken. Elk jaar moet de boer nieuw zaad kopen. De eerste jaren houdt Monsanto de prijs laag, maar daarna wordt die steeds verder opgedreven. Zo zijn veel boeren failliet gegaan. Precies het tegenovergestelde van de meentes dus, waar gemeenschappelijk beheer en gebruik en het specifiek afstemmen op de omgeving centraal staan.”

In het nastreven van de menselijke maat zit de overeenkomst tussen de filosofie van de meentes en de humanistische idealen, zegt Griffioen. Toch is er ook een groot verschil. “Voor het humanisme is het vrije individu het eindstation. Doel van de meentes is het netwerk te versterken van de groep, zodat dat netwerk voor het individu een trampoline of een vangnet is.”

Lees meer over de meentes op de website van het wetenschappelijk bureau van GroenLinks: bureaudehelling.nl

17

Lezersaanbieding HUMAN

Wegwijs in Habermas: Op koers naar een democratische toekomst

Unieke collegereeks ter gelegenheid van de toekenning van de Erasmusprijs 2013 aan Jürgen Habermas, hedendaags humanist en filosoof. Het Instituut voor Filosofie organiseert deze cursus in samenwerking met Stichting Praemium Erasmianum, de ISVW en het Humanistisch Verbond.

De cursus wordt aangeboden in Amersfoort, Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Zwolle. De cursus wordt afgesloten met een conferentie op 26 oktober op de ISVW in Leusden.

Informatie: humanistischverbond.nl

Inschrijven: wijsbegeerte.org

INSTITUUT VOOR
FILOSOFIE

DE ETALAGE

Een terug- en vooruitblik op evenementen en activiteiten van humanistische organisaties. Via human.nl/organisaties vindt u een overzicht van humanistische organisaties en hun websites.

Tekst: Jaan van Aken

Via human.nl/organisaties vindt u een overzicht van humanistische organisaties en hun websites.

A Posteriori

Op naar honderd procent duurzame energie

Wat: Expeditie Sumba van Hivos
Waar en wanneer: Het Indonesische eiland Sumba, augustus 2013

De meerderheid van de 650.000 inwoners van het Indonesische eiland Sumba heeft geen elektriciteit. Expeditie Sumba, een initiatief van Hivos, wil het eiland in tien jaar voorzien van honderd procent duurzame energie. Vijf Nederlandse en twee Indonesische expeditieleden ervoeren in augustus op Sumba hoe het is om te leven zonder stroom. Nicoline van der Torre, campagnecoördinator Energie & Klimaat bij Hivos: "Ze sliepen bij mensen thuis en hielpen koken en huiswerk maken. Om het verschil te ervaren bezochten ze ook dorpen waar mensen al toegang hebben gekregen tot duurzame energie via biogas, zonne-energie en waterkracht." De Sumbanezen gebruiken die energie onder meer voor schoon drinkwater en computers op school.

supportsumba.nl

facebook.com/expeditiesumba

A Priori

Uitreiking Helemaal Humanitas Prijs

Wat: Initiatieven die 'typisch Humanitas' zijn
Waar en wanneer: Bekendmaking op 16 november tijdens de algemene vergadering

De vijf genomineerden voor de Helemaal Humanitas Prijs 2013 zijn bekend. Het gaat om Thuisadministratie in Almere, waarbij vrijwilligers mensen helpen met het voorkomen en oplossen van financiële problemen. Ondersteuning Jonge Mantelzorgers in Groningen is de tweede genomineerde. Ook uit Groningen: het Taalcafé, een ontmoetingsplaats waar anderstaligen met Nederlanders kunnen praten. De OuderenSoos van de afdeling Delft dingt eveneens mee. De vijfde genomineerde is Humanitas Tandem Twente, die vrijwilligers de mogelijkheid biedt een diploma tot Arbeidsmarktgekwalificeerd Assistent te behalen, zodat ze kans maken op een baan. De jury buigt zich over de vraag welke activiteit 'typisch Humanitas' en een inspiratie voor de hele vereniging is.

humanitas.nl

Humanistisch perspectief op duurzame voeding

Wat: Socrateslezing door Louise Fresco
Waar en wanneer: Rode Hoed Amsterdam, zondagmiddag 17 november

De Socrateslezing staat in 2013 in het teken van een humanistisch perspectief op duurzaam eten. Louise Fresco, hoogleraar Duurzame Ontwikkeling aan de Universiteit van Amsterdam, houdt dit jaar de lezing. Zij is gefascineerd door voedsel. De productiewijze van ons voedsel doet een grote aanslag op natuurlijke ecosystemen. Fresco probeert twee ethische principes samen te brengen: duurzame voeding en voldoende voeding voor de sterk groeiende wereldbevolking. Ze roept op tot waardering voor de wetenschap en technologie achter ons eten, maar bepleit vooral een cultuurverandering. We moeten weer waardering opbrengen voor de gang van de natuur naar ons bord. De combinatie van een wetenschappelijke aanpak met duidelijke ethische ambities is voor het humanisme van groot belang. Esther Wit, medewerker Visie & Beleid van het Humanistisch

Stil de tijd

met Joke Hermsen, 2 november a.s. in Haarlem
humanistischverbond.nl/Stildetijd

A Priori (vervolg De Etalage)

Verbond: "We willen duurzaamheid op een open, creatieve en wetenschappelijke manier tegemoet treden, zonder te vervallen in romantische nostalgie of technologisch utopisme. Voedsel is bij uitstek een thema dat ons tot een dergelijke reflectie uitnodigt en ons eten is een uitdagende manier om een humanistische levensvisie in praktijk te brengen." Na de Socrateslezing kan gebruik gemaakt worden van een aan het thema verbonden maaltijd. Ook is er gelegenheid om de laatste aflevering van 'Fresco's paradijs' te bekijken.

"Het startpunt van de traditie van de Socrateslezing is 1984, toen de humanistische Stichting Socrates, een werkstichting van het Humanistisch Verbond, de lezing voor de eerste keer organiseerde", zegt De Wit. Tegenwoordig is het organiseren van de Socrateslezing een taak van het Humanistisch Verbond zelf. In de loop der jaren vond de jaarlijkse lezing veel weerklank, zegt ze. "Jaarlijks verschijnt een ingekorte versie in een van de Nederlandse kwaliteitskranten."

humanistischverbond.nl

Waardevol communiceren

Wat: Trainersopleiding 'Waardenvol communiceren' van het HVO

Waar en wanneer: Utrecht en omgeving, vanaf 2 november

We leven in een tijd waarin het verlangen naar persoonlijke en zinverlenende relaties met anderen zichtbaar wordt. De aandacht verschuift van het verwerven van status naar aandacht voor waarde: wie ben ik, wat kan ik en wat wil ik? Bij opvoeding en onderwijs gaat het steeds meer om 'het (samen)leven leren'. Voor de begeleiding van (professionele) opvoeders die vanuit een verbinding met eigen waarden de relatie met kinderen willen vormgeven, heeft het Humanistisch centrum voor onderwijs en opvoeding (HVO) een 'toolkit' ontwikkeld. Deze kan ingezet worden om opvoeders de eigen stijl te laten ontdekken. De toolkit helpt hen om vanuit een goede balans eigen kracht en kwaliteiten in te zetten bij het ontwikkelen en (onder)houden van een waardevolle relatie met kinderen. De trainersopleiding Waardenvol communiceren is bedoeld voor professionals met een trainerslicentie, zoals ouderbegeleiders, medewerkers jeugdgezondheidszorg (JGZ), docenten agogische vakken, pedagogen en (kinder)coaches. Deelnemers maken tijdens het traject kennis met humanistische levenskunst en met methodieken en werkvormen waarmee zij waardengericht kunnen werken. Ze leren bijeenkomsten en cursussen ontwerpen waarin cursisten zich leren oriënteren op eigen waarden en oefenen met waardengeoriënteerde communicatie.

hvo.nl/opleidingen

Meer lezen?
[humanistischverbond.nl/
vandevoorzitter](http://humanistischverbond.nl/vandevoorzitter)

Tekst: Boris van der Ham

Van de voorzitter

Half zes-proof

De Britse Natuurorganisatie The National Trust presenteerde een tijd geleden een lijstje met vijftig dingen die je gedaan moet hebben voordat je twaalf jaar wordt. Met ervaringen als het klimmen in een boom, het stampen in een modderplas en het zien opkomen van de zon. Het lijstje had een prikkelende boodschap: ga er eens met je kind op uit, maak je vies!

Veel andere campagnes voor natuur en milieu hebben vaak iets negatiefs of symbolisch. Terrasverwarmers zijn slecht, je mag niet lang douchen, de plastic zak van de supermarkt leidt linea recta tot een stikkende ijsbeer - bij alles moet je 'bewust' kiezen en je mag nooit onverschillig zijn. Soms bekruipt mij dan iets opstandigs. Hoewel ik vrij 'groen' leef, krijg ik op zulke momenten de neiging om eerst eens flink in de modder te stampen, en daarna expres te lang onder de douche te blijven staan.

De pleitbezorgers van duurzaamheid moeten erin proberen te slagen om dat spannende, positieve gevoel van het vijftig dingen-lijstje te koppelen aan de zorg voor natuur, milieu en klimaat. Duurzaam leven moet je niet iets afnemen, maar vooral betekenen dat je zaken anders organiseert. Daarnaast ontbreekt het mensen ook wel eens aan informatie, tijd of domweg zin om bij elk product uitgebreid over de duurzaamheid te wikken en te wegen. Duurzaam moet dus een beetje 'half zes-proof' zijn. Als je om half zes door de supermarkt rent en haastig wat boodschappen in je kar gooit, moet je eigenlijk niet kunnen misgrijpen. De ondergrens van dierenwelzijn, milieuvriendelijkheid en energiezuinigheid moeten we op belangrijke punten bij wet flink omhoog trekken.

Pas stuitte ik bij toeval op de gebruiksaanwijzing van mijn douchekop. De klusjesman bleek een zeer zuinige, waterbesparende douchekop te hebben aangebracht. Mijn opstandig langer douchen bleek dus in werkelijkheid niet zo zondig als ik het had bedoeld. Onbewust toch duurzaam, dat is eigenlijk de mooiste vorm van duurzaamheid.

JONG HV

Jong HV is het jongeren netwerk van het Humanistisch Verbond dat verdiepende en gezellige activiteiten organiseert voor mensen tussen 18 en 35 jaar.

Nieuws en activiteiten van Jong HV:
humanistischverbond.nl/jonghv
en facebook.com/jonghv

Tekst: Marc van Dijck

Eerlijk eten

Damn Food Waste is een hip evenement om jongeren bewust te maken van wat ze eten. Ruim zesduizend bezoekers togen ervoor naar Amsterdam. Organisator Youth Food Movement haalde er deze zomer alle landelijke media mee: "Mensen weten absoluut te weinig van hun voedsel."

Humanisten zoeken naar een zo goed mogelijke manier van leven in overeenstem-

Goed voor mens en milieu volgens Dionne van Zijl:

- lokaal
- seizoensgebonden
- geen of weinig vlees

ming met hun omgeving. Wat je eet, heeft daar invloed op. Youth Food Movement (YFM) wil toe naar een gezonder, schoner en eerlijker voedsellandschap door jongeren bewust te maken van wat ze eten. De beweging laat zien welke consequenties keuzes op het gebied van voeding hebben voor de aarde en andere mensen, nu en in de toekomst. "Er wordt genoeg eten geproduceerd", zegt Dionne van Zijl (25), medewerker van YFM en kok van beroep. "Maar de verdeling is oneerlijk. Veel eten wordt verspild en de productie brengt schade toe aan het milieu."

YFM komt voort uit de slow food-beweging, die staat voor een kleinschalige, ambachtelijke voedselproductie. Toch is de beweging niet per definitie tegen industrialisatie en technologische vernieuwing. Van Zijl: "Gebruik nieuwe kennis. Het belangrijkste voor de toekomst is dat we op een verantwoorde manier doen wat zo efficiënt en duurzaam mogelijk is." Met haar academie ("De ruggengraat van de organisatie") stimuleert YFM samenwerking tussen mensen met verschillende achtergronden en visies. "Samenwerking maakt meer mogelijk. Het is interessant met een biologisch-dynamische boer en een inkoper van Ahold over de voedselketen te praten. De deelnemers, elk jaar 25, werken in de voedselsector of studeren."

Rollades

Van Zijl maakt zelf heel bewuste keuzes als het om eten gaat. "Ik vind het belang-

rijk dat ik het verhaal achter mijn eten ken. Daarom kijk ik wat er in mijn directe omgeving te krijgen is. Dat helpt mijn ecologische voetafdruk klein te houden. Ik eet ook seizoensgebonden groenten en geen vlees, behalve dan wat ik als kok proef."

Veel mensen hebben juist een voedselpatroon met grote impact op de aarde. Vindt Van Zijl het genoeg hen daarvan bewust te maken, of mogen zij gedwongen worden duurzamer te gaan eten? "Bij dwang schieten mensen in verweer; dat levert niks op", meent ze. "Ik denk dat educatie belangrijk is, zodat volgende generaties bewuste keuzes gaan maken. Wie als kind gedachteloos elke dag vissticks en rollades naar binnen geschoven krijgt, leert niet nadenken over duurzaam voedsel. Onze generatie vormt het keerpunt. Ik ontmoet veel jongeren die bezig zijn met wat ze eten."

Wat mensen kan helpen bij hun keuze, is het transparant maken van de voedselketen. Van Zijl: "Mensen weten absoluut te weinig van hun voedsel. Het is ook veel werk om je overal in te verdiepen. Het woud aan keurmerken helpt nauwelijks. Ik denk dat het mensen zou helpen als ze weten waar hun eten vandaan komt, hoe het in elkaar steekt en welke – soms absurde – weg voedsel heeft afgelegd voor het op hun bord ligt. Anders is een willekeurig blikje soep kopen wel zo makkelijk."

youthfoodmovement.nl

20

Jong HV'er in... het onderwijs

Wie: Ben Koeling (29) uit Eindhoven

Wat: Verkoopt educatieve spellen aan scholen

"Het is moeilijk leerlingen intrinsiek gemotiveerd te krijgen voor een vak dat veel abstracte theorieën kent, zoals economie. Ik werk als relatiespecialist voor het bedrijf Be Involved. Wij maken die

theorieën inzichtelijk met serious games, in de vorm van bordspellen. Neem wisselkoersen en de totstandkoming ervan. In ons spel 'Wissel die koers' gaan leerlingen zelf handelen, waardoor ze de economische mechanismen ervaren. Het is lesmateriaal dat aansluit bij de tijdgeest. Zo'n honderd scholen werken nu met onze spellen.

"Sinds een jaar ben ik actief voor Jong HV. Daar kom je met anderen in dialoog over hoe je in het leven staat en over de relatie tussen jezelf en anderen; levensvra-

gen die in de maatschappij verder niet zo aan bod komen. Ik vind het waardevol actief bezig te zijn met mijn ontwikkeling en anderen te helpen met de hunne. Daarom werk ik graag in het onderwijs. Ik wil leerlingen helpen nadenken over zichzelf en de maatschappij. De kranten staan vol met artikelen over de financiële crisis. In het spel 'Kaskrakers' moeten ze zelf een bank leiden. Termen als geldschepping en liquiditeit krijgen dan inhoud. Dat helpt jongeren grip te krijgen op de wereld om hen heen."

ONDERZOCHT

Scriptie: Homo ex Machina

Afgerond: Maart 2013, Universiteit voor Humanistiek

Auteur: Claire Laus (28), herstelconsulente

"In gevangenissen komt steeds meer aandacht voor een herstelgerichte detentiecultuur. Daarin wordt een gedetineerde de mogelijkheid geboden iets te doen met de schade die hij heeft veroorzaakt, bijvoorbeeld in de vorm van een dader-slachtofferontmoeting. In mijn scriptie laat ik zien dat herstelgerichte detentie een bijdrage kan leveren aan een betere terugkeer van

de gedetineerde in de samenleving, met een kleinere kans op recidive – al is dat natuurlijk geen garantie. Bovendien kunnen herstelgerichte activiteiten positief bijdragen aan humanisering van het gevangeniswezen.

"Wie in de gevangenis terecht komt, wordt onderdeel van de machine die justitie heet. Van een actief burger transformeert hij in een passief burger: er wordt bepaald wanneer hij moet opstaan, eten en werken. De machine haalt alle eigen verantwoordelijkheid weg. Dat is vernederend, anoniem en er is weinig ruimte voor zingeving. Ik vind het als humanist belangrijk de mens centraal te blijven zetten. Het herstelgerichte proces geeft een gedetineerde

eigen verantwoordelijkheid terug en biedt ruimte om zijn gevoelens van schuld en schaamte een plek te geven. "Sinds een jaar werk ik als herstelconsulente in de penitentiaire inrichtingen Nieuwegein en Arnhem. Dat is een nieuwe functie; ik ben begonnen als humanistisch geestelijk begeleider. Er zijn pas twee herstelconsulenten in de Nederlandse volwassenendetentie. Ik faciliteer bemiddelingszaken tussen dader en slachtoffer. Ook organiseer ik groepsbijeenkomsten voor gedetineerden, bedoeld om een moreel leerproces op gang te brengen. Dit is soms een moeizaam en kwetsbaar proces, maar gelukkig ook één met mooie ervaringen."

Op zaterdag 28 september gaan jonge en oude humanisten speeddaten in Eindhoven. En eind augustus werden in Wageningen tijdens de introductieweken acht nieuwe Jong HV-leden geworven. Op de foto: Het oranje actiebusje

van Jong HV stond zaterdag 15 juni in het Eindhovense Stadswandelpark. In de aanloop naar Wereldhumanismedag organiseerde de lokale groep er een 'picknick met goede gesprekken' onder het motto 'Broodje Humanisme'.

Jong HV najaarsweekend

Van 29 november tot en met 1 december vindt in Ubbergen, nabij Nijmegen, het najaarsweekend plaats. Thema: 'Vloeibare identiteit'. Houd de Facebookpagina in de gaten: facebook.com/jonghv

Spino gaat digitaal

Spino is niet meer. De redactie gaat bloggen op de website van het Humanistisch Verbond.

Nummer 85 over de hedendaagse politieke cultuur was de laatste editie van Spino. Dit was een blad dat plek bood aan uitdagende visies en uiteenlopende meningen, die de zes redactieleden soms opperden vanuit een filosofische invalshoek en soms vanuit persoonlijke ervaringen. "Het leuke aan Spino was dat je wist dat je voor welwillende lezers schreef", zegt Jeroen Bouterse, de laatste hoofdredacteur. Het tijdschrift had 240 abonnees; Jong HV'ers konden aangeven dat ze het blad

wilden ontvangen.

Reden voor de opheffing is een uniformering van de communicatie van het Humanistisch Verbond. Spino vormde een vreemde eend in de bijt. Bouterse: "Het is even wennen, maar ik vind het opheffen van Spino een begrijpelijke stap. De huidige redactie gaat blogposts schrijven op de vernieuwde website."

De site van het Humanistisch Verbond wordt in september vernieuwd om meer interactie met bezoekers mogelijk te maken. Centraal staat een crossmediale aanpak tussen de verschillende media van het Verbond, zoals het ledenblad Human, de social media en de website. Webmaster van het Humanistisch Verbond John

Min is blij dat de redactieleden van Spino gaan bloggen: "Meer interactie met leden en niet-leden is een van de doelen van de nieuwe website. Creatieve, grappige en tot nadenkende stemmende blogs kunnen we goed gebruiken. En de Spinoredactie brengt veel denkracht en creativiteit mee." Bouterse, afgestudeerd historicus en nu promovendus in de filosofie, is tweeënhalve jaar hoofdredacteur geweest. Hij is niet bang dat hij lezers verliest. "Het blad op de deurmat was voor de lezer wel makkelijk. Maar op internet kunnen we een groter publiek bereiken. Dat is minder veilig dan schrijven voor een kleine groep abonnees, maar wel een interessante uitdaging."

Storm aan publiciteit voor winnaar Van Praagprijs

22

Ter gelegenheid van Wereldhumanismedag wemelde het van de activiteiten van humanistische organisaties. Onder het motto 'Durf te denken, durf te doen' vonden meer dan dertig publieksbijeenkomsten plaats, waaronder het festival 'Zoek 't Uit' van Jong HV en de uitreiking van de tweejaarlijkse Van Praagprijs aan filosoof Henk Oosterling. In de media leverde omroep Human een substantiële bijdrage aan de publiciteit rond Wereldhumanismedag (21 juni). Zo

was er op de radio een hele avond live een programma te beluisteren over 'raddraaiers', inspirerende vrije denkers. Op tv zond Human zes korte films uit over 'stille helden', waaronder Van Praagprijswinnaar Henk Oosterling. Met name Oosterling zorgde in de overige media voor een storm aan publiciteit. Nooit eerder was er zoveel aandacht voor een Van Praagprijswinnaar. Uitgebreide interviews verschenen in *NRC Handelsblad* (15 juni 'Ik ben godvergeten gedisciplineerd'), *de Volkskrant* (21 juni, 'Eet je slim, dus koken we op school'), en in het augustusnummer van *Filosofie Magazine* ('Doe wat je kunt, plus iets meer'). En verder rond Wereldhumanismedag:

- Reactie van Boris van der Ham op het essay van Kees Kok in het juni-nummer van tijdschrift *Nieuwe Liefde* over overeenkomsten en verschillen tussen christendom en humanisme. Kok noemt God in dat artikel 'de eerste humanist'. 'Behoorlijk vrijzinnig', meent Van der Ham. 'Polariseren tussen gelovigen en niet-gelovigen vind

ik te oppervlakkig. De scheidslijn die er wat mij betreft wel toe doet is tussen die mensen die anderen vrijlaten in hun persoonlijke keuzes en zij die dat niet doen.'

- Een interview met Anton van Hooff in dagblad *Trouw* (20 juni)
 - Berichten in regionale dagbladen over Wereldhumanismedag en afdelingsactiviteiten, zoals in *Achterhoek Nieuws* (19 juni) over een bijeenkomst over kunst en humanisme.
- Zie ook wereldhumanismedag.nl en vanpraagprijs.nl.

Voorzitter vecht voor vrijheid

Opkomen voor vrijheid is nog steeds nodig, in Nederland en daarbuiten. Het Humanistisch Verbond roept in *de Volkskrant* (22 juni) seculieren en humanisten op zich nog zichtbaarder in het maatschappelijk debat te bewegen. Directe aanleiding was het voorstel van Minister van Onderwijs Bussemaker om lessen levensbeschouwing in het onderwijs af te schaffen. Kinderen kunnen immers naar religieus bijzonder onderwijs, redeneerde zij. Voor humanisten geldt dat echter niet. Van der Ham schrijft in *de Volkskrant*: 'Met deze praktische denkfout van de minister wordt ook

een veel dieper misverstand blootgelegd. Blijkbaar wordt op dit niveau nog steeds gedacht dat levensbeschouwing, Bildung en het spreken over normen en waarden het alleenrecht van religie zou zijn.' De voorzitter van het Humanistisch Verbond kwam op voor het belang van godsdienstvrijheid, naar aanleiding van de mensenrechtennota 'Respect en recht voor ieder mens' van minister Timmermans van Buitenlandse Zaken. De minister geeft daarin prioriteit aan het beschermen van vrouwen, seksuele minderheden en mensenrechtenactivisten, waarmee het recht op gods-

dienstvrijheid naar de achtergrond verschuift. Ten onrechte, betoogde Van der Ham in een brief aan de minister en een ingezonden stuk in *NRC Handelsblad* (15 juni). Artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens beschermt niet alleen het recht op godsdienstvrijheid, maar het vrije denken in bredere zin. 'Ieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen', aldus de voorzitter. 'Die vrijheid is noodzakelijk om alle vormen van vrijheid te garanderen.'

 humanistischverbond.nl/
marlihuijjer

Marli Huijjer

De Kretenzer geit

Vroeg in de zomer maak ik, voorafgaand aan een congres, een wandeltocht langs de zuidkust van Kreta. Op het pad komen we alleen een herder met een kudde geiten tegen. Verderop bij een drinkplaats hangt een gevild geitje aan een olijfbom. Op de schaarse stranden is het veel drukker. Hordes buitenlandse toeristen verblijven in all-inclusive resorts waar seizoenkrachten voor hen klaarstaan. De lokale bevolking laat zich in de hoteldorpen niet zien.

Ons wandelgidsje vertelt dat het voortbestaan van de herders afhangt van de verkoop van geitenvlees. Het eten van geitenvlees houdt de geiten op Kreta in leven. Maar geen restaurant heeft 'geit' op het menu. Olijven en andere Griekse producten zijn er in overvloed, maar aan 'geit' doen de toeristenoorden niet. Wat maakt 'geit' impopulair? Komt het omdat de herder zelf zijn geitjes slacht? Authentieker kan haast niet. Dat moet de goedbedoelende toerist toch aanspreken? Maar nee, hoe graag de toerist ook de couleur locale opsnuift, zodra hij iets van wreedheid bespeurt blijft hij er blijkaar verre van.

Is het wreed om een dier te slachten? Aan de aanblik van een gedood dier kun je wennen, zo is mijn ervaring. Er kan zelfs een zekere schoonheid uitgaan van een geitje dat naakt tot op de spieren in de wind wiegt. Ook aan het doden van een dier kun je wennen. De huiver om zelf te slachten is groter naarmate mensen voor hun voortbestaan minder afhankelijk zijn van vlees. Maar in de keuze tussen zelf sterven of het dier laten sterven wint nog altijd het zelfbehoud. Het slachten van een dier wordt pas wreed als we het doden niet zelf onder ogen durven zien en uitbesteden aan machines. Wil de vleeseter de anonieme wreedheid voorkomen dan rest hem maar één ding: slacht met vrienden of kinderen zelf eens een kip voordat deze wordt opgegeten. Hoe vreemd dat ook klinkt, het zelf doden van een dier dat je opeet verhoogt de eerbied voor het dierlijk leven. Achteloos een stukje kip wegkauwen lukt minder als je deze eerst zelf hebt geslacht.

Maar is dat met het humanisme te verenigen? Hoort niet elke humanist vegetariër te zijn? Ik weet het niet. Het zou zomaar kunnen dat het voor sommige dieren beter is om hun vlees, met mate, te eten. Het voorbeeld van de Kretenzer geit laat zien dat sommige dieren vleeseters nodig hebben, juist omdat anders niemand zich om hen bekommert.

Colofon

Human is het ledenblad van het Humanistisch Verbond. Het verschijnt vier keer per jaar.

Bereikbaarheid
landelijk bureau
tel: (020) 521 90 00
e-mail:
human@humanistischverbond.nl

Hoofredactie
Lize Alink

Eindredactie
Martijn van der Kooij

Redactie
Paulien Boogaard
Roeland Ensie
Saskia Markx
John Min
Esther Wit

(Redactie)adres
Postbus 75490,
1070 AL Amsterdam,
tel. (020) 521 90 00
of info@humanistischverbond.nl

website
humanistischverbond.nl

Aan deze uitgave werkten mee
Jaan van Aken
Marc van Dijk
Boris van der Ham
Marli Huijjer
Koert van Mensvoort
Maartje Liebrechts
Eric de Rooij
Annette Brattinga-Aeneae Venema
Ineke de Vries

Foto's* en beeld
Erik Charlton; Milo; Jeppe van Pruissen

Vormgeving
KramervanderVeer (art direction); Wilbert Ulaen

Druk
DR & DV Media Services

Gesproken HUMAN
Felicia Brokerhof

Uitgave
Humanistisch Verbond

* De redactie heeft zich ingespannen de rechthebbenden van alle foto's te achterhalen. Waar dat niet gelukt is, kunnen rechthebbenden zich tot twee maanden na verschijning melden bij de redactie.

HUMANISME EN KUNST

Een keuze uit beeldend werk en poëzie van Pien Storm van Leeuwen vindt u op humanistischverbond.nl/kunst

Tekst: Annette Brattinga-Aeneae Venema

Meer zien of weten:
www.pienstormvanleeuwen.nl

Pien Storm van Leeuwen:

Poosplaatsen voor hoofd en hart

Het schilderwerk van beeldend kunstenaar en dichter Pien Storm van Leeuwen is sprookjesachtig verhalend. Om dat te accentueren krijgen haar 'picturen' vaak gedichten mee. Haar poëzie is in iedere versregel zo beeldend alsof de lezer door een toverachtig landschap gaat. Zij gebruikt het instrumentarium van de taal met de verworven vrijheden van de schilder, om met het fijnste penseel of de met zorg geslepen pen nauwkeurig het wonderlijke schemergebied van hoofd en hart te verbeelden.

treffend aan de lezer meegedeeld worden. Wandelend en dwalend, de loop van een beek volgend door het grensgebied van Brabant, liet zij ontstaan wat nog sterker met delen en meedelen te maken heeft. Ze bedacht er een nieuw woord voor: 'poosplaats', waar poëzie en verpozen bij elkaar komen. "Op zo'n poosplaats wilde ik dichtregels te velde leggen, gebeiteld in steen, ze nodigen de toevallige passant uit om stil te staan bij het landschap en bij de betekenis ervan in heden en verleden." Het aantal poosplaatsen kon met hulp

'Ode aan de Mark'. Ze bevatten poëzie, ook van andere dichters, foto's en bijzonderheden. Alles ademt aandacht, zorgvuldigheid en interesse. Deze kunstenaar, die bovendien wonderbaarlijk goed kan organiseren, is niet onopgemerkt gebleven. In 2010 ontving zij de Brabant Bokaal van het Prins Bernhard Cultuurfonds om twee jaar later geïnaugureerd te worden als Vrouwe van Breda.

In Sint-Michielsgestel, waar mensen met ernstige gehoor- en spraakstoornissen onderwijs volgen, staat op een poëziebank aan de Dommel:

*hier is het dat het langzaam welt
en aarde water draagt*

*een kleine poel loopt roerloos over
vloeit onder groen verscholen glinstering*

*onmerkbaar haast
trilt rimpelend wat stroming al*

*talmt even tussen halmend gras
heldert dan handbreed verder*

*soms drijven zij zwijgend mee met de
stroom
soms blijven zij eenzaam voor anker*

*eilanden, echo's van stilte,
waar klanken niet landen
oor noch adem woorden draagt*

*tot liefde over diep water zich waagt
tot aandacht slaagt de stilte te doorbreken*

Van jongs af aan was er de liefde voor de natuur. Maar ook de gelaagdheid van landschap, historie, geologie of etymologie inspireerden haar tot poëzie waarin de schoonheid en het weten

van subsidiegevers groeien. Mooi in de omgeving gefotografeerd door haar wederhelft Jan Willem, werden het boekjes met veelzeggende titels als 'Poosplaatsen langs de Dommel' en